

ИДЕИ ЗА ЕКОЛОГИЧНО ОБРАЗОВАНИЕ ЧРЕЗ ЛИЧНОСТНООРИЕНТИРАН ОБРАЗОВАТЕЛЕН ПРОЦЕС

Делка В. Карагьозова-Дилкова

*ПУ „Паусий Хилендарски“, Катедра „Ботаника и МОБ“,
ул., Цар Асен“ 24, гр. Пловдив, 4000, e-mail: dkarag@abv.bg*

Abstract. The current paper presents the possibilities for ecological education of pupils with personality-oriented educational process of biology. Theoretical models are described and various practical assignments are developed, suitable for different situations, oriented towards the personality of the pupil.

Key words: ecological education, personality-oriented approach

В България има добри традиции в развитието на екологичното образование – както в теоретичен, така и в практико-приложен аспект (1, 3). Проведени са множество научни форуми, конференции, кръгли маси, разработени са много проекти в областта на екологичното образование (2), с участието на водещи учени-специалисти, изявени учители и учащи се. Но животът показва, че не е достатъчно да се спре до тук. Глобализацията и развитието на консуматорски общества, промените в климата и намаляване на биоразнообразието, поради изчезване на видове, нарушаването на равновесието в природата доведоха до развитие на нова философия за отношението човек – общество – природа. Това предизвика обявяването от ООН на Десетилетие за образование за устойчиво развитие 2005 – 2014 година. За да се подкрепи утвърждаването на образованието за устойчиво развитие и да се насърчи интегрираното разглеждане и изучаване на проблемите на околната среда и устойчивото развитие, се прие Програма за подкрепа на образованието за устойчиво развитие в България (5). Един от основните принципи залегнали в нея е прилагането на иновациите в образованието в тясна връзка с успешните традиции в нашата социокултура с оглед утвърждаването на новите измерения на ученето и изграждането на система от компетенции. И тъй като системата от компетенции, необходими на младите хора, включва освен лингвистични, информационни, социокултурни и учебно-възпитателни и здравно-екологични аспекти, то е наложително да се интегрират екологично със здравно, гражданско и икономическо образование.

Ефективното образование за устойчиво развитие е призвано да формира действени знания, екологични убеждения и ново отношение на отделната личност към природната среда. Всичко това трябва да е обвързано с формиране на модели на поведение, поддържащи екологичното равновесие и качество на средата. Може да се обобщи, че формирането на екологично съзнание е индивидуално у отделната личност, но проявленията му при поведението на личността може да доведат до координиране на дейностите за устойчиво развитие в обществото. Затова подходяща е *личностноориентираната, хуманистична* парадигма, която изхожда от личността на обучаемия, от неговата неповторимост, уникалност, индивидуалност. Основните принципи на личностноориентираната педагогика са диалогичност, дейностно-творчески характер, насоченост към индивидуалното развитие на ученика, предоставяне на необходимата свобода за вземане на самостоятелни решения, творчество, избор на съдържание и техники на учене и поведение. Следователно ефективното формиране на екологично съзнание се постига чрез образование, акцентиращо на развитието на личността на ученика, едновременно с развитието на компетенции.

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

В използваните термини в настоящата разработка се влага следният смисъл:

„Устойчивото развитие е развитието, което задоволява нуждите на настоящето без да застрашава възможностите на бъдещите поколения да задоволяват своите нужди.“ (BROWN, 1987)

„Образование за устойчиво развитие (ОУР) – Образование за личностно и социално развитие, което включва екологичните, социалните (социално-политическите и социално-културните) и икономическите измерения на развитието. Интегрира природозащитното, екологичното, здравното, гражданското и т.н. образование в едно цяло. То е образование за взаимоотношенията в нашия „общ дом на живота“. Образованието за устойчиво развитие поставя акцент върху самия живот във взаимодействието между природа и култура.

Екологично образование (ЕО) – Образование, което е насочено към формиране на екологична култура, екологично съзнание и екологично поведение в тяхната взаимна връзка и единство с оглед опазване на екологичното равновесие. То е образование за изграждане на екологични компетенции, които са фундамент на екологосъобразното устойчиво развитие. Поставя акцент върху екологичните закони, в основата на екологичното равновесие и на здравословния стил на живот и върху отговорността на човека и обществото за тяхното спазване.

Природозащитно образование (ПЗО) – образование за опазването на природната среда, което се осъществява чрез система от педагогически дейности за защита, подобряване, управление и разумно използване на природните ресурси, за живот в хармония с природата и загриженост към бъдещите поколения. То включва обучение за усвояване на знания и разбирания, за развитие на умения, нагласи, отговорности и поведение, насочени към запазване на качествата на при-

родната среда. Поставя акцент върху опазването на природната среда“ (ПРОГРАМА ЗА ПОДКРЕПА НА ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРИЯ, 2005).

Личностно ориентирано образование – образование, хармонизиращо държавните стандарти и личностно саморазвиващото се начало. Според КРЪСТЕВА (2004) „Реалното съдържание на образованието се образува от два елемента: 1. От педагогически преработения социално-културен опит, съществуващ, независимо от процеса на обучение, във вид на учебно-програмен материал (образователен стандарт); 2. От личностен опит, придобит върху основата на субект-субективното общуване и обусловените от него ситуации, проявяващо се във форма на преживяване (саморазвитие)“ (КРЪСТЕВА, 2004). „Модернизацията на образованието предполага съчетаване на традиции и иновации, приемствеността с промяната, глобалното с националното, утвърждаването на личностноориентиран образователен процес, адекватен на новите реалности“ (ПРОГРАМА ЗА ПОДКРЕПА НА ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРИЯ, 2005).

ЦЕЛИ НА НАСТОЯЩАТА РАЗРАБОТКА:

Основната цел е да акцентира и насърчи реализирането на личностноориентирано образование за постигане целите на образованието за устойчиво развитие.

Ефективното образование за устойчиво развитие е призвано да формира действени знания, екологични убеждения и ново отношение на отделната личност към природната среда. Всичко това трябва да е обвързано с формиране на модели на поведение, поддържащи екологичното равновесие и качество на средата.

Следователно формирането на екологично съзнание е индивидуално у отделната личност, но проявленията му при поведението на личността може да доведат до координиране на дейностите за устойчиво развитие в обществото.

За постигане на тези цели съдейства **образование, ориентирано към личността на отделния ученик във всички компоненти на процеса обучение:**

В **целевия компонент** учениците активно участват при формулирането на лични цели, което гарантира разбраност и значимост на целите за отделния ученик и обикновено имат практическа насоченост. Например: В темата за антропогенни фактори освен поставените от учителя цели, учениците могат да си поставят и свои:

- да изброяват конкретни дейности от ежедневието им, които довеждат до антропогенно замърсяване: използване на дезодорант без помпичка, хвърляне на различни отпадъци (пластмасови чаши, опаковки за еднократна употреба, стари батерии, счупени живачни термометри и стъклени бутилки) в общия боклук на сметище, пране с прахове с високо съдържание на ПАВ и ниска биоразградимост и др);
- да посочват местни предприятия – замърсители;
- да предложат план за действие, водещ до екологично равновесие, икономическа сигурност и социална справедливост.

В **съдържателния компонент** учениците трябва да почувстват, че могат да поставят за разглеждане теми, които ги интересуват и да търсят отговори на въпроси, които ги вълнуват. Обемът на изучаваните понятия и задълбочеността на проучваната тематика е според възможностите на отделните ученици, при спазване на образователния минимум. Насърчава се формирането на екипи по интереси, като поставените за разрешаване задачи са диференцирани по съдържание. Това дава възможност за задълбочено проучване на повече компоненти от изучаваната тема.

Например в темата Температурата като екологичен фактор отделните аспекти могат да се проучат от отделни екипи и да се представят пред класа. Наред с регламентираното учебно съдържание при наличие на интерес и желание от отделни ученици, някои от аспектите могат да се разширят или задълбочат, например ученици с интереси в областта на строителството и архитектурата с желание и ентузиазъм работят върху подтемата: Съвременни архитектурни решения за отопление на сгради. Други ученици, обичащи животните или проявяващи интереси в областта на биологията, с удоволствие работят върху подтемите: Анатомо-морфологични и физиологични приспособления на растенията към екстремни температури; Приспособления на животните към екстремни температури; Изследване на традиционната храна на хората от различните климатични области и връзката ѝ с екстремните температури.

В **стимулиращо-мотивационния компонент** се тръгва от фокусиране на вниманието върху определен обект, процес, идея – т.е. провокира се интереса на учениците. Те споделят свои потребности (усещания за липса на нещо) и стремежи (желания за нещо), свързани с изучаваната тема. Това **зачитане на вътрешния свят на учениците** води до повишаване на мотивацията за учене.

В **операционно-дейностния компонент** личностноориентираното обучение се опира на различни интерактивни методи (дискусии, ролеви игри, решаване на казуси, технологии за изясняване на ценности, учебни дебати, метод на проектите, и др.), използване на интернет-обучение, общото между които е, че превръщат ученика от обект в субект на обучение, поставят го в центъра на дейностите и съдействат за разкриване и развиване на уникалните заложби на всяка личност. С това се утвърждават нови измерения на ученето и се съдейства за изграждане на система от компетенции, свързани с устойчивото развитие. Учениците се научават да вземат решения за собственото си поведение.

Редица автори препоръчват личностноориентираното образование да се базира на учебната ситуация. Според КРЪСТЕВА (2004) „Конструирането на учебната ситуация предполага използване на три типа базови технологии:

1. Представяне на елементите на съдържанието на образованието във вид на личностноориентирани задачи;
2. Усвояване на съдържанието в условия на диалог;
3. Имитация на социално-ролеви и пространствено-временните условия, обезпечаващи реализацията на личностните функции в ситуация на вътрешна конфликтност, състезание (технология на имитационните игри).

Таблица 1. Идеи за личностноориентирано обучение по темата Биосфера

Тема на урока	Задача	Диалог	Игра
Биосфера-същност и структура	Проучете и опишете характерните особености на биом по избор. Направете кратка презентация	Учениците обсъждат в групата каква информация им е нужна, от къде ще я намерят, разпределят си задачите (например информация за климата, характеристика на биотопи, растения и животни, обитаващи биома. Планират работата си във времето.	Учениците се разделят на няколко екипа, представляващи различни туристически фирми. Изработват рекламни брошури за екотуризмъ в даден биом и ги представят на борсата на конкурентен принцип.
Човешката дейност и биосферата. Бъдеще на биосферата	Опишете рутинните дейности, които извършвате всеки ден и помислете и акцентирайте на това кои от тях и как влияят на биосферата и на отделни нейни компоненти. Представете резултата като плакат, презентация, есе и др. по избор	Всеки да формулира и зададе по три въпроса към избрани от него хора – политици, еколози, архитекти, агрономи, генетици, и др., които да касаят взаимоотношенията биосфера, техносфера, ноосфера.	Няколко екипа мислено посещават различни биомы и проучват следи от човешка дейност, регистрират факти и правят предложения за намаляване на последиците от човешката дейност в тези биомы. По избор екипите може да са от журналисти, специалисти, икономисти, политици и т.н.)
Биосферата, човекът и неговото здраве	Подберете факти от новинарски рубрики през последната година, които да илюстрират проблеми във взаимоотношенията на човекът с останалата част от биосферата - пренаселеност, замърсяване, алергии, недохранване и преяждане, ерозия на почвите, аварии при производство и транспорт на нефт, и т.н. Изработете плакат с вашето послание по един от проблемите.	Обсъдете в екипа причините, последиците, набележете мерки за предотвратяване на нежеланите явления по един от проблемите. Разделете мерките на глобални, на ниво държавни институции, общински, училищни и лични. Опишете очакваните положителни ефекти на мерките и очакваните трудности при изпълнението им.	Изберете един проблем – който касае и вас и вашия район. Обсъдете го на кръгла маса от позициите на различни специалисти (еколог, лекар, политик, икономист, фермер, търговски представител, инж. специалист и т.н. в зависимост от избрания проблем) и опитайте да договорите взаимноприемлива програма за действие.

Релацията „задача – диалог – игра“ образува базовия технологичен комплекс на личностноориентираното обучение. “ (КРЪСТЕВА, 2004).

Обучението чрез конструиране на учебни ситуации е подходящо за всички възрастови групи ученици. Тук ще посоча само един пример, илюстриращ релацията задача – диалог – игра при усвояване на темата Биосфера в 9. клас на общообразователното училище.

В контролно-регулировъчния компонент е важно всеки ученик да получава навременна обратна информация за своята учебна дейност, за да може при необходимост да я коригира. Тук важни са обсъжданията в работните екипи, мнението на съекипниците, консултациите с учителя. Подходящо е използването на метода, разработен от СЛАВИН (2004) и наречен ILE – Индивидуални очаквания за ученето. Идеята е учениците да получават признание и похвала за това, че са се справили по-добре, отколкото са го правили в миналото, за стабилно подобряване на представянето, докато не започнат да демонстрират отлична работа през цялото време. Това дава възможност на всички ученици да заслужат признание за учебната си работа просто като влагат най-доброто от себе си.

В оценъчно-резултативния компонент се сравняват постигнатите резултати от обучението с поставените цели, като критериите за успех трябва да са ясни на всички участници и всеки трябва да знае какво да направи, за да получи положителна оценка.

ИЗВОД: Разгледаните иновативни моменти в личностноориентираното обучение, съчетани с богатата палитра от утвърдени модели за екологично, здравно, гражданско и природозащитно образование се явяват необходимата интеграция за реализиране на ефективно образование за устойчиво развитие.

ЛИТЕРАТУРА

ВАКЛЕВА ЗЛ. 2000. Проблеми на екологичното образование при подготовката на студентите – биолози за професионална дейност. Сб.: „Образованието и предизвикателствата на новото хилядолетие“, Пловдив, с. 190-194.

КОСТОВА З. 2003. Концептуализация на екологичното образование. Фабер.

КРЪСТЕВА А. 2004. Иновации в училищното образование. В. Търново, Астарта.

ПРОГРАМА ЗА ПОДКРЕПА НА ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРИЯ. МОИ, 2005. [p://www.time-foundation.org/pub/download/book_bg.doc](http://www.time-foundation.org/pub/download/book_bg.doc)

СЛАВИН Р. 2004. Педагогическа психология. С., Наука и изкуство.

ШАРЛАНОВА В. 2004. Личностно ориентиран образователен процес. Ст. Загора, „КОТА“ ООД.

BROWN L. 1987. World Commission on Environment and Development (WCED), Our Common Future, Oxford 1987, p. 43

IDEAS FOR ECOLOGICAL EDUCATION BY MEANS OF PERSONALITY-ORIENTED EDUCATION PROCESS

Delka V. Karagyozova-Dilkova

*University of Plovdiv “St. Paisii Hilendarski”, Department of Botany and MEB,
24 Tzar Assen Str., 4000 Plovdiv, e-mail: dkarag@abv.bg*

(Summary)

The current paper presents the possibilities for ecological education of pupils with personality-oriented educational process of biology. Theoretical models are described and various practical assignments are developed, suitable for different situations, oriented towards the personality of the pupil.